

**GIYÂSÜDDÎN B. HÂCE HÛMÂMİDDÎN MUHAMMED B.
HÂCE CELÂLİDDÎN MUHAMMED B. HÂCE
BURHÂNİDDÎN MUHAMMED-I HÛSEYNÎ ŞÎRÂZÎ
HÂNDMÎR. *Târîh-i Habîbü's-siyer's-Siyer Fî Aĥbâri Efrâdi'l-
Beşer*, thk. Celâleddîn-i Hümâyî. Tahran: İntişârât-e Hayyâm,
1380, 3122 s.**

Abdurrahman GÛLMEZ

Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi
Bilim Dalı
Gümüşhane/Türkiye

Assist. Prof., Gumushane University, Faculty of Theology, Department
of İslâmic History
Gumushane/ Turkey

abdurrahman.gulmez@gumushane.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7155-7047

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 23 Eylül / September 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 27 Ekim / October 2022

DOI: [10.53683/gifad.1179173](https://doi.org/10.53683/gifad.1179173)

Atıf / Citation: Gülmez, Abdurrahman. "Târîh-i Habîbü's-siyer's-Siyer Fî Aĥbâri Efrâdi'l-Beşer". *Gifad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane University Faculty of Theology*, 12/23 (Ocak/January 2023/1): 373-380

İntihal: Bu makale özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by special software. No plagiarism was detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/tr/pub/gifad> **Mail:** ilahiyatdergi@gumushane.edu.tr

Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Gumushane University, Faculty of Theology, Gümüşhane, 29000 Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Eserin müellifi olan Hândmîr, 15. yüzyılda yaşamış olup Timur Devleti ile Safevî Devleti'nin önemli tarihçilerinden biridir. Müellifin dönemde yaşanan olaylara şahit olması ve bu şahitliği *Târîh-i Habîbü's-siyer fî Aĥbâri Efrâdi'l-beşer* adlı eserine aktarması, eseri son derece önemli kılmaktadır. Hândmîr'in *Târîh-i Habîbü's-siyer fî Aĥbâri Efrâdi'l-beşer* adlı eseri, ilk defa 1138/1725-26 yılında Damad İbrâhîm Paşa'nın desteğiyle oluşturulan tercüme heyeti tarafından Farsçadan Osmanlıcaya çevrilerek Türkçeye kazandırılmıştır. Eserin günümüz Türkçesine çevrilmesi hem Timur Devleti tarihi ve Safevî Devleti tarihi hem de İslâm tarihi araştırmaları için büyük bir kazanım olacaktır. Eserin her üç ciltinin sonunda dönemin vezirleri, devlet adamları, seyyidler, nakibler, ulemâ, fuzalâ ve şairlerin isimleri hakkında geniş bir malumat verildiğinden eser, Farsça tarih yazıcılığı araştırmaları açısından da önemli bir boşluğu doldurmuştur. Eser, üç cilttir. Birinci cilt, dört bölüm olup bu ciltte yaratılıştan İslâmiyet'in doğuşu ve ilk halifeye kadar olan dönem hakkında bilgi verilmektedir. İkinci cilt dört bölümden oluşmaktadır. Bu ciltte Emevî tarihinden başlayıp Celâleddin Hârizmşah'a kadar olan İslâm devletleri tarihi anlatılmaktadır. Üçüncü cilt ise beş bölüm içermektedir. Bu ciltte ise Türkistan Hanlıkları, Moğol Devleti ve Moğol Devleti sonrası İran'da kurulan çeşitli devletler, Timur Devleti ve Safevîler Devleti'nin ilk dönem tarihleri anlatılmaktadır. Çalışmamızda Hândmîr'in *Tarihi Habîbü's-siyer fî Aĥbâri Efrâdi'l-beşer* adlı eserinin 15. yüzyıl ve İslâm tarihi için önemi vurgulanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's-siyer fî Aĥbâri Efrâdi'l-beşer*, Timur Devleti, Safevî Devleti.

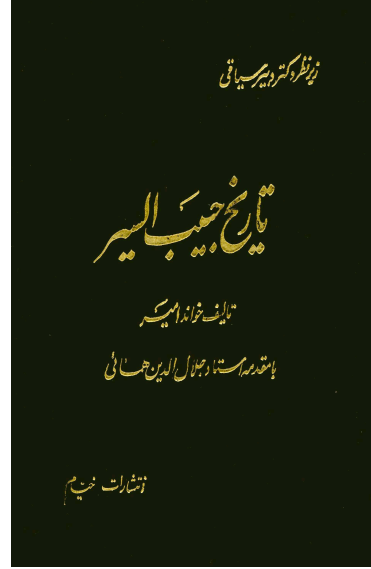
Abstract

Qiyās al-Dîn b. Hāja Humām al-Dîn Muĥammad b. Hāja Jalāl al-Dîn Muĥammad b. Hāja Burhân al-Dîn Muĥammad-î Ĥusaynî Shîrâzî, Khândmîr, is the author of the work, had lived in the 15th century and is one of the important historians of the Timurîd State and the Safawîd State. The author's witnessing the events which he had experienced in the period and transferring his witnessing to his work named *Tarikhî Habîb al-Siyar fî Aĥbâri Afrâd al-Bashar* have extremely made the work as important. Khândmîr's work named *Tarikhî Habîb al-Siyar fî Aĥbâri Afrâd al-Bashar* was first translated from the Persian language to the Ottoman Turkish language and it had been gained to the Turkish language by the translation committee formed with the support of Damad İbrâhîm Pasha in 1138/1725-26. The translation of the work into the current Turkish language will be a great gain for both the history of the Timurîd State, the history of the Safawîd State, and the history of İslâm. Since at the end of all three volumes of the work, extensive information had been given about the names of viziers, statesmen, sayyîds, naqîbs, 'ulamâ', fudhalâ and poets, the work had

filled an important gap in terms of Persian historiography studies. The work has three volumes. The first volume has consisted of four chapters and given information about the period from creation to the birth of Islām and the first caliph. The second volume has consisted of four parts. In this volume, the history of Islāmic states starting from the history of the Umayyads to Jalāl al-Dīn Hāridhmshāh has been explained. The third volume has contained five chapters. In this volume, the history of the Turkestan Khanates, the Mongol State and the various states which had established in Iran after the Mongol State, the Timurīd State and the first period of the Safawīds State have been described. In our study, it will be tried to emphasize the importance of Khāndmīr's work named Tarikhi Ḥabīb al-Siyar fī Aḥbāri Afrād al-Bashar for the 15th century and Islāmic history.

Keywords: *Islāmic History, Khāndmīr, Tarikh-i Ḥabīb al-Siyar fī Aḥbāri Afrād al-Bashar, the Timurīd State, the Safawīd State.*

Farsça yazılmış olan eserin Timur Devleti tarihiyle Safevî Devleti'nin ilk dönemlerini ihtiva eden birinci el kaynaktır. Eserin Türkçe çevirisinin olmaması Timur Devleti Tarihi ve Safevî Devleti Tarihi araştırmaları için büyük bir eksiklik. Hândmîr'in bu üç ciltlik eseri umumi bir tarih kitabı mahiyetindedir. Araştırmacıların bu eserden haberdar olmaları amacıyla eserin tanıtımı yapılmıştır. Hândmîr eserlerinde döneminin olaylarını yazarken bu olayların çoğuna bizzat şahit olması eserlerin önemini ve kıymetini daha da arttırmıştır. Hândmîr eserini telif ederken kronolojiyi değil onun yerine devletler ve yaşanan olayları esas almıştır. Bu yönüyle bir diğer Timur devlet tarihçisi olan Hâfız Ebrû'dan (1360-1431) ayrılmaktadır. Hândmîr'in kullandığı bu metodu daha sonra gelen Safevî tarihçileri de kullanmışlardır. Yazılan eserin her üç cildin sonunda dönemin vezirleri, devlet adamları, seyyidler, nakibler, ulemâ, fuzalâ ve şairlerin isimleri hakkında geniş bir malumat verildiğinden eser Farsça tarih yazıcılığı araştırmaları açısından önemli bir boşluğu doldurmuştur. Hândmîr özellikle eserin birinci cildinde anlatılan olayları şiirle desteklemiştir. İki ve üçüncü ciltlerdeki şiirler az kullanılmış, kullanılan şiirler ise Mevlânâ'nın Mesnevi'sindeki şiirleri olup eserdeki bölümlerin sonuna eklenmiştir.

10. Yüzyılda yaşamış büyük bir tarihçi ve vakanüvis olarak da sayılabilecek olan Düstürü'l-vüzerâ, Mekârimü'l-ahlâk, Nâme-i Nâmî ve Târîh-i Hâbîbü's-siyer fî ahbâri efrâdı'l-beşer'in müellifi Hândmîr, Hicri 880 yılında Herat'ta doğdu, 942 yılında Hindistan Dehli'de vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine Dehli'de Şeyh Nizâmeddin Evliyâ ve Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin mezarlarının yakınına defnedilmiştir.¹

Hândmîr eserin yazımına 927/1521 Herat'ın büyüğü, kadısı, seyyidi ve hâkimi Gıyaseddin Emir Muhammed b. Emir Yusuf hüseyini için yazmaya

¹ Gıyâsüddîn b. Hâce Hümâmiddîn Muhammed b. Hâce Celâlidîn Muhammed b. Hâce Burhâniddîn Muhammed-i Hüseyinî Şîrâzî, *Düstürü'l-vüzerâ*, Tashih Said Nefisî, (Tahran: İntişarat-e İkbâl 1317), ت.

başlamıştır. Eserin mukaddimesinde birinci cildin birinci bölümünde şöyle yazmıştır; “56 yaşındaki Gıyaseddin, Herat'ta 927 yılının Recep ayındaki iç isyanda Herat'ın yeni hâkimi tarafından katledilmiştir. Bu sebepten dolayı eserin telifine birkaç ay ara verilmiştir.” Çünkü 927 yılında da Abdullah Han Özbek'in isyanıyla Herat'a asker sevk edilmiş ve Herat harabeye dönmüştür. Handmîr bu eseri Gıyaseddin'in teşvikiyle yazmaya başlamış ama Abdullah Han Özbek'in Gıyaseddin'i öldürmesinden kısa bir süre sonra da Herat'ın Safevîlerin eline geçmesiyle eserin yazımı durmuştur. Şah İsmail Horasan ve Herat'ı Durmuş Han'a vermiştir. Durmuş Han ve veziri Kerimüddin Hâce Habîullah-ı Sâveci bölgede huzuru sağlamıştır. Vezir Hâce Habîullah'ın teşviki üzerine Hândmîr yarım kalan eserini yeniden telif etmeye başlamıştır. 928 yılının safer ayında vezir hâce Habîullah Herat'a gelip herkesin huzurunda Şah İsmail'in Herat hâkimi Durmuş Han'ın azledildiğini bildirmiştir. Bölgedeki huzur ve emniyet yerini hercümerçe bırakmıştır. Bunun üzerine Hândmîr eserini yeniden yazmaya başlamış ve 930 (1524) yılının rebülevvel ayında eseri tamamlamıştır. Dönemin siyasi kargaşalıklarından dolayı eserin yazımına 8 ay gibi bir süre ara verilmiş ve eser 3 yıl 8 ayda tamamlanabilmiştir. Vezir hâce Habîullah eserin büyük kısmının yazımına sebep olduğu için Hândmîr esere onun adını vermiş ve eser Târîh-i Habîbü's-siyer fî ahbâri efrâdi'l-beşer adını vermiştir.²

Eser ilk defa 1138/1725-26 yılında Damad İbrâhim Paşa'nın desteğiyle oluşturulan tercüme heyeti tarafından Hândmîr'in Târîh-i Habîbü's-siyer fî ahbâri efrâdi'l-beşer adlı eseri Farsça'dan Osmanlıcaya çevrilerek Türkçeye kazandırılmıştır. Daha sonra ilk defa 1263'te Bombay'da, 1271, 1272 yılında Tahran'da taş baskıyla çap edilmiştir. Eserin Bombay nüshası 1333 yılında yeniden tekrar basılmıştır. Muhammed Debirsiyakî'nin fihrist kısmını hazırladığı, Celâleddîn-i Hümâyî'nin de mukaddime eklediği Târîh-i Habîbü's-siyer fî ahbâri efrâdi'l-beşer 1353 yılında da Tahran'da dört cilt olarak basılmıştır. Eserin kısmî olarak İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusçaya da çevrilmiştir.³ Eserin orijinali Nuru Osmaniye Yazma Eser Kütüphanesinde olup 34 Nk 3403 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eserin tercümesi ise İstanbul Millet Kütüphanesinde Ali Emiri Koleksiyonunda 34 Ae Tarih 193 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.

957 yılında Hândmîr'in oğlu Emir Mahmud, Târîh-i Habîbü's-siyer fî

² Handmir, *Düstürü'l-Vüzerâ*, 13-15.

³ Muhammed Debirsiyakî, “Târîh-i Habîbü's-Siyer Fî Ahbâri Efrâdi'l-Beşer”, *Dairetü'l-maarif Danişname Cihan-e İslam (İran)*, 12/548-549 (1386); İsmail Aka, “Hândmîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV, 1997) 15/550-552.

ahbâri efrâdî'l-beşer'e Târîh-i Şâh İsmâ'îl ve Şâh Tahmâsb-ı Safevî: Zeyl-i Târîh-i Habîbü's-siyer'i yazmıştır. Bu eser de bir mukaddime ve iki bölümden oluşmaktadır. Mukaddime kısmında Şeyh Safiyyüddin'den Şah İsmail'e kadar olan Safavilerin nesebinden bahsedilir. Eserin birinci bölümünde Şah İsmail dönemi, ikinci bölümde de Şah Tahmasb döneminin siyasi olayları anlatılmıştır. Bu eser Muhammed Ali Cerrahi tarafından tashihi yapıldıktan sonra 1370 h.ş. yılında Tahran'da neşredilmiştir.⁴ 1353 h.ş. yılında Celâleddîn-i Hümâyî'nin tashihiyle basılan eser dört cilttir.

1. Birinci cilt dört bölümden ve iki yüz yetmiş başlıktan oluşmakta olup her bölüme besmele ile başlanmaktadır. Eser Celâleddîn-i Hümâyî'nin mukaddimesi ile başlar ki bu mukaddime Hândmîr'in hayatı, eserleri ve eserlerin içeriği hakkında kırk bir sayfalık malumat verdikten sonra eser başlar. Eser besmele ve hamd ile başladıktan sonra eserin içeriği hakkında bilgi verir. Eser, âlemlerin, mahlûkatın ve insanın yaratılışı, İslâm peygamberi, tarih ilminin faydaları ve bu faydaları eserinde uygulama şekli, kendi nesebi hakkında bilgi, eserini yazma sebebi, yeryüzü ile gökyüzünün ve iblisin cinler üzerindeki hâkimiyet durumu anlatılır. Eseri tanıttikten sonra İslamiyet'in doğuşuna kadar gelen peygamberler tarihi, Arap ve Acem melikleri, Kayserlerden ve ilk Hulefâ-yi Râşidîne kadar olan tarih anlatılır.

2. İkinci cilt dört bölümden ve dört yüz altı başlıktan oluşmaktadır. Her bölümü besmele işler başlar. Bu ciltte *İsnâaşeriyye* imamlarının şöhret ve menkıbeleri, Emevîler dönemindeki olaylar, Abbasi Halifeleri, *Tâhirîler*, Gazneliler, Büveyhiler, Selçuklular, Anadolu Selçuklu'larından Sultan Celaleddin Harzemşah'a kadar olan devletler tarihi anlatılır.

3. Üçüncü cilt beş bölümden ve altı yüz elli iki başlıktan oluşmaktadır. Her bölümü besmele ile başlar mesneviden bir şiirle son bulur. Bu cilt diğer ciltlere nazaran daha fazla konuyu ihtiva etmektedir. Türkistan hanlıkları dönemindeki olaylar, Moğol devleti ve İran'da kurulan Moğol Devletlerinin hükümdarları, Sultan Ahmed Tegudar'ın durumu, Mısır sultanları, Kirman Karahitayları, *Muzafferîler*, *Loristan Atabegleri*, *Rüstemdar Melikleri*, *Taberistan Melikleri*, *Serbdârîler*, *Kert Melikleri*, *Emir Timur Gorgani*, *çocukları ve torunları*, *Safevî Devletinin zuhurundaki seyitler ve devlet ricali*, *Şeyh Safiyyüddin'in durumu*, *Sadreddin Musa*, *Sultan Haydar*, *I. Şah İsmail*, *âlimler ve seyyitler anlatılır.*

⁴ Emir Mahmud Hândmîr, *Târîh-i Şâh İsmâ'îl Ve Şâh Tahmâsb-ı Safevî: Zeyl-i Târîh-i Habîbü's-Siyer*, Tashih Muhammed Ali Cerrahi, (Tahran: İntişarat-e Gosterde, 1370), 1-356.

Eserin sonunda yer alan hatime kısmında ise yedi başlık vardır. Bu kısımda Herat, Basra, Bahreyn, Mısır, Çin, Hindistan, Medine-i münevvere gibi bölge ve şehirler hakkında kısa bilgiler verilmiştir.⁵

Eseri genel bağlamda değerlendirecek olursak Farsça yazılmış olmasına karşın eserde yer Arapça terkiplerin de olduğu görülmektedir. Müellifin eserde kronolojiyi kullanmaması büyük bir eksiklik olmuş bu eksikliği ise devletler ve şahısları verirken ayrı belirterek vermesi eserin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Eser akıcı ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. Elimizdeki nüshayı tashihi edip düzenleyen Celâleddîn-i Hümâyî eserin her cildin sonuna şahıs, yer, kabile, kitaplar ve fırkaları belirten dizin koymuştur ve bu dizin fihristin yerini almıştır. Fihristin dizin şeklinde verilmesi eserdeki konuları bulma açısından da büyük bir kolaylık sağlamıştır. Bu eserin Türkçeye çevrilmesi hem Timur Devleti Tarihi ve Safevî Devleti tarihi araştırmaları hem de İslam tarihi için büyük bir kazanım olacaktır.

Sonuç olarak Hândmîr bu eseri yaratılıştan başlayıp 1524 yıllarına kadar olan olayları vermesi İslam tarihi alanına büyük katkı sağlamıştır. Özellikle de Târîh-i Habîbü's-siyer fî ahbâri efrâdi'l-beşer'in yazarken yararlandığı kaynakları zikretmesi ve bölümlerin sonunda dönemin şairleri, uleması, nakibleri ve seyyidleri hakkında bilgi vermesi eseri daha değerli kılmıştır.

⁵ Gıyâsüddîn b. Hâce Hümâmidîn Muhammed b. Hâce Celâlidîn Muhammed b. Hâce Burhâniddîn Muhammed-i Hüseyî Şirâzî Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's fî ahbâri efrâdi'l-beşer*, 4. Baskı, (Tahran: İntişârât-e Hayyam, 1380), c. I-IV.

Kaynakça

Aka İsmail. "Hândmîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/ 550-552. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Debirsyakî, Muhammed. *Târîh-i Habîbü's-siyer fî ahbâri efrâdi'l-beşer. Dairetü'l-maarif Danişname Cihan-e İslam (İran)*, 12/548-549, 1386.

Hândmîr, Emir Mahmuh Hândmîr. *Târîh-i Şâh İsmâ'îl ve Şâh Tahmâsb-ı Safevî: Zeyl-i Târîh-i Habîbü's-siyer*. Tashih Muhammed Ali Cerrahi. Tahran: İntişarat-e Gosterde, 1370.

Hândmîr, Gıyâsüddîn b. Hâce Hümâmiddîn Muhammed b. Hâce Celâlidîn Muhammed b. Hâce Burhâniddîn Muhammed-i Hüseyinî Şîrâzî Hândmîr. *Târîh-i Habîbü's-siyer fî ahbâri efrâdi'l-beşer*. Cilt I-IV, 4. Baskı, Tahran: İntişârât-e Hayyam, 1380.